

Robert Munro - Rambles & studies in Bosnia Herzegovina, Dalmatia, 1900.

(prijevod dijela o Mostaru)

Škotski arheolog i antropolog svjetskoga glasa koji je izdao veći broj stručnih knjiga, a njegov se članak našao i u Encyclopedia Britannica iz 1911. g., **Robert Munro** (1835. – 1920.), bio je sve do 1886. vrstan fizičar nakon čega je cjelokupno svoje zanimanje usmjerio prema arheološkim istraživanjima. Nakon završetka kongresa arheologa i antropologa u organizaciji Zemaljskoga muzeja u Sarajevu održanom od 15. do 21. augusta 1894. g., posjetio je, među ostalima i naš grad. U Mostar je stigao na svom putu za Dalmaciju, a opisao ga je poklanjajući veću pozornost svom profesionalnom usmjerenju, no dotakao se i ostalih stvari. Tek je šest godina iza posjeta objavio knjigu pod nazivom „Rambles & studies in Bosnia Herzegovina, Dalmatia” (Skitanja i izučavanja u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji). Kako sam navodi u uvodu knjige razlog objavljivanja ove knjige je „upoznavanje naroda zapadne Europe sa znanstvenim, društvenim i prirodnim ljepotama ovoga dijela Balkanskog poluotoka koji je njima sve donedavno bio nepristupačan i nepoznat.” Ovdje navodimo dio koji se odnosi na Mostar.

Već se spustio mrak kad smo stigli na mostarsku željezničku postaju pa je bilo malo užurbanosti dok se naše društvo i prtljaga nisu smjestili u hotelski omnibus. Po dolasku u hotel našli smo naše sobe već zauzetima (zahvaljujući predviđanju M. Hörmanna), tako da smo se žurno našli na verandi restorana gdje je bila poslužena večera. Poslije, kada je temperatura postala podnošljivija, pokušali smo se prošetati po gradu uz veličanstvenu mjesečinu. Međutim, ulice su bile isuviše puste da nas izmame podalje i tako smo, vraćajući se k našem hotelu, pušili cigarete i razglabali kako da upoznamo Mostar i to prvenstveno njegovu okolinu, ako nam sunce, koje nemilosrdno sja, to dopusti.

„Pola orijentalan, pola italijanski, a u potpunosti hercegovački, slikovit i monumentalan. Svaki kamen odaje rat i borbu. Nijedan grad u svijetu ne izjavljuje tako glasno, kao što to čini ovaj, da duguje sebe, svoje porijeklo, svoju bit postojanja, borbama, ratu, utvrdama i silnoj agresiji.” Ovo su riječi kojima, nedugo nakon okupacije ovih provincija od strane Austrougarske, autor djela „Official Tour through Bosnia and Herzegovina”, g. Asboth, otvara poglavlje o Mostaru. Ovim jezgrovitim riječima – opisnim, istinitim i iscrpnim – imam za dodati vrlo malo toga. Tijekom šetnje jednim dugačkim putom na lijevoj obali Neretve, može se, između kuća naslonjenih na stjenovito korito rijeke, vidjeti ostarjeli ostatci zatvora, kule, bastiona, utvrde – potpuno sivo i prastaro zdanje, baš kao što su i okolna krševita brda. Upravo gdje izbočeni lakat Podveležja počinje odmicati k jugoistoku, raspored kuća postaje sve širi. U ovom gornjem dijelu grada stoji prostrana pravoslavna crkva, prepoznatljiva po svojim tornjevima. Katolička je crkva na drugoj strani rijeke, džamije su, naravno, posvuda po gradu.

Međutim, koga zanima pogledati interijer ovih zdanja, jesu li srednjovjekovne ili moderne? Vrijeme je ovoga jutra bilo prekratko da bi se trošilo na detalje koji jedva da odjekuju dobro znanim pričama o ratu, razdoru i religijskim progonima po turskim pravilima. Također se nema što novoga reći o narodu u Mostaru. Prema osobinama svojstvenim južnjačkom porijeklu, oni su, i uvijek su bili, nagli, ponositi i ratoborni. Njihovi maniri, pa čak i struktura njihovih kuća, odaju talijanski utjecaj. Kao dodatak

uobičajenim raznolikostima i predmetima izloženim na bazaru i otvorenim prodavaonicama duž glavne ulice, voće i povrće zauzimaju istaknuta mjesta. Jedva jestivo voće koje smo teško nabavljali u Sarajevu ovdje smo mogli kupiti u izobilju. Više od tucе velikih slasnih smokava za deset *kreuzera* (krajcara), a i grožđe je jednako jeftino.

Znatan dio grada leži na desnoj obali Neretve, neke kuće se protežu daleko niz ulicu sve do izvora Radobolje. [...]

[...] Za turiste koji prolaze, uistinu postoji u Mostaru samo jedan „lav“ vrijedan posjete – takozvani Rimski most, poznat po odvažnosti, eleganciji, svjetlosti i trajanju. Sličan je rješenju matematičkog problema kojeg rješavaju pčele pri konstrukciji svog saća. Ovaj je doživljaj za mene nedoživljen, jer (ovaj most) u sebi izražava matematički princip kako proizvesti maksimalan rezultat s minimum materijala. Otkad se 1882. g. izgradio novi željezni most, sav težak promet na Starom je zabranjen i samo je pješacima dozvoljen prijelaz preko njega. Zurenje s njegova vrha u vodu Neretve koja ispod brzo klizi kroz svoj kameniti kanal omiljena je razbibriga filozofa i mostarskih besposličara. Mustafa Hilmi Muhibić, pišući 1893. spominje most i kaže: – „*Stari most u Mostaru je s pravom jedan od najistaknutijih građevinskih objekata u Hercegovini i kao takav često zaokuplja misli ljudi. Ko u ovaj »Raj zemaljski« (tako o svom rodnom gradu misli poznati pjesnik Deroiš-paša) jednom dođe i prvi put vidi poznati most, taj ostaje zanesen ljepotom njegovog luka, a ko prvi put svoj pogled uputi s mosta, obuhvati ga lagani drhtaj kad u dubini ugleda hirovitu Neretvu.*”

Prastari natpis na sredini luka kaže: „Kudret kemeri“ (luk svemogućeg Boga).

Dosad je već dokazano da je turskoga porijekla i potječe iz vremena Sulejmana II. (1566.) Malo je vjerovatno da bi rimski most uspio preživjeti na istom mjestu, ali je ipak iznjedneno predanje da je ovo rimska konstrukcija. Priča se da je u rimsko vrijeme na istome mjestu postojao drveni most, a da su obje kule koje i sada stoje, po jedna na svakoj strani mosta, bile izgrađene kako bi obranile most. Luk, koji je blago šiljast, ima raspon od 89,5 stopa, a visinu od 61 stope pri prosječnom vodostaju rijeke. Širina mosta je samo 14 stopa i 9 inča. Za usporedbu, mogu navesti da je raspon svih četiriju lukova Dean mosta u Edinburghu dužine 96 stopa. Čuveni most Rialto u Veneciji ima jedan mramorni luk raspona 74 stope. Postoji predanje među ovdašnjim muslimanskim mještanima da je most, čim bi bio izgrađen, iznova padao u vodu sve dok, na nagovor šumske vile, nije u temelje mosta bio ugrađen mladi zaljubljeni par. Slična sam predanja za gradnju brojnih građevina čuo širom zemlje. Užasna sumnja da ovakvo preživjelo sujevjerje može imati neke istinite osnove, iznova izaziva jezu u čovjeku, posebice kad shvati da je, kao 1870., tijelo djeteta bilo ceremonijalno ugrađeno u temelje mosta u Trebinju. Neosporno je da ljestvica ljudske civilizacije sadrži neke čudne prečke!

Nakon naše jutarnje šetnje program za ostatak dana konačno je utanačen tijekom doručka serviranog pod sjenkom lišća velikoga drveta u vrtu hotela – jer već u 8 sati izjutra bilo je olakšanje dočepati se hladovine. [...] Odlučeno je da će cijela grupa posjetiti izvor rijeke Bune prijepodne, a poslijepodne izvor Radobolje, koja opskrbljuje grad vodom. Stoga smo krenuli odmah fijakerima koje su vukli kršni poniji čiji se, izgleda, uobičajeni dnevni život sastojao od prženja na suncu. Krenuli smo izravno za Blagaj, selo na krajnjem kutu Bišća polja, odakle se pješice stiže do izvora za pet minuta. Prošli smo između gomile zaposlenih zanatlija i prodavaonica s obje strane glavne mostarske ulice dok nismo iza sebe ostavili posljednje raštrkane kuće. Odmah smo iza njih, a između puta i Neretve, ugledali skupinu trošnih zgrada priličnih dimenzija – turske barake uništene za vrijeme okupacijskog rata. U upečatljivu kontrastu s ovim ruševinama, nalijevo se vide vojne barake sadašnje uprave kao i streljiste na padinama brda. Kasnije prolazimo pokraj državnih vinograda i voćarske stanice za obuku. Vinogradi zauzimaju prostor od 32 hektara zemlje, a red zgrada podignutih za potporu ovoj industriji uveliko podsjećaju na europske pogone. Obavijestili su nas da je ispočetka projekt pokrenut kao eksperimentalan, ali da danas ostvaruje komercijalan uspjeh i donosi veliku korist stanovništvu. Vina koje se proizvode iz ovih vinograda smatraju izvrsnima i imaju veliku potražnju. U ostatku putovanja najatraktivniji su objekt bile ruševine Stjepanograda slikovito smještenoga na samom vrhu litice Podveležja. Nalazi se 600 stopa ponad doline, na vrhu iste one stijene ispod koje izvire rijeka Buna i, valjda kako bi upotpunili doživljaj, par je orlova, uz veličanstvenu gracioznost, kružilo iznad prastarih zidova. [...]

(Preveo: Tibor Vrančić)